

DAVRANIŞ BİLİMLERİNİN TARİHSEL EVRİMİ ve TÜRKİYE'DE DAVRANIŞ BİLİMLERİNİN GELİŞİM SÜRECİ

Dr. Hüner ŞENCAN*

Giriş

"Davranış Bilimleri" **insan ve davranış** konusunu önceki disiplinlerden farklı bir yaklaşım ve anlayışla ele alıp inceleyen yeni bir disiplindir. Bu yazıda Davranış Bilimlerinin doğduğu ülke olan Amerika Birleşik Devletler'indeki ve daha sonra Türkiye'deki gelişimi üzerinde durularak bu disiplinin benzeri diğer disiplinler anlayış ve yaklaşımlarla ilişkisi araştırılacaktır.

I. Davranış Bilimlerinin Bilimler Sınıflaması İçindeki Yeri

Bilimler kuramsal ve uygulamalı bilimler olarak iki başlık altında ele alındığında, insan davranışının her iki yaklaşıma göre de inceleme konusu yapıldığı görülür.

Kuramsal bilimler sınıflamasına girebilecek olan tarih, felsefe, ahlak ve ilahiyat insan davranışlarıyla yakından ilgilenmiş ve öngörücü kurallarıyla insan davranışını yine insanın iyiliği için biçimlendirmek istemiştir. Ancak bu disiplinler insan davranışlarını konu edinmesine karşılık

(*) İ.Ü. İşletme Fakültesi Davranış Bilimleri Anabilim Dalı

davranış bilimleri olarak nitelendirilemez. Davranış Bilimleri, bilimsel yöntemlerin uygulanması yoluyla bilgi üreten disiplinler için kullanılmaktadır. Diğer bir deyişle, davranış bilimleri, davranışsal bir olguya ilişkin olarak, düzenli ve sistemli bir biçimde bilgi toplama, verileri biriktirme verileri hataya ve yanlış sonuca yol açmayacak şekilde düzenleme, gruplandırma, diğer disiplin alanlarına iletme, verileri kişisel ve ön yargılara yer vermeden deney ve araştırmalarla test etme, elde edilen sonuçlarla **gerçekleri** ve **gerçekler arasındaki ilişkileri** saptama sistematigi ve anlayışına verilen bir isimdir.

Öte yandan, uygulamalı bilimler alanında da insan davranışı değişik bilimlerin inceleme alanı içindedir. Bunlar **fiziksel bilimler biyoloji bilimi ve davranış bilimleridir**. Kuramsal bilimlerin tersine bu disiplinler araştırma-uygulama ve incelemelerinde bilimsel yöntem ve yaklaşımı uygularlar. Ancak bilimsellik gücüne göre ele aldığımızda Davranış Bilimlerinin fiziksel bilimler ve biyoloji bilimine göre daha az olgunlaştığını görürüz. Bu nedenle Davranış Bilimlerinin soruşturma alanı ve elde ettiği sonuçlar daha az kesinlik ve belirliliğe sahiptir⁽¹⁾.

Davranış Bilimleri fiziksel bilimlerin ulaştığı kesinlik ve belirlilik düzeyine henüz ulaşamamıştır ve belki hiçbir zaman ulaşamayacaktır. Homans'a göre bilimlerin gelişmesinde başlıca üç aşama vardır. Davranış Bilimleri bu üç aşamanın sadece ikisini geçebilmiştir. Birinci aşama, olgunun gözlenmesi ve tanımlanması, ikinci aşama, olguya yol açan etmenlerin belirlenmesi ve tanımlanması, üçüncü aşama ise, tekrarlanan etmenlerarası ilişki yapılarının tanımlanmasıdır⁽²⁾. Davranış Bilimleri halen bilmin bu üçüncü aşamasına ulaşmak için yoğun bir çaba içinde bulunmaktadır.

İnsan davranışını konu edinen **uygulamalı bilim dalları** arasındaki yakın ilişki, davranış bilimlerinin sınırlarını belirsizleştirmiştir. Bu nedenle Handy ve Kurtz (1963), davranış bilimlerini biyolojik ve fizik bilimlerden ayırmak için **simge-davranış** terimini önermişlerdir⁽³⁾. Gerçekten de davranış bilimleri göz kapağının hareketleri ya da otonom sinir sisteminin neden olduğu hareket ve davranışlar yerine simgesel faaliyetleri kendisine konu edinmiştir. Örneğin **hayvan davranışı** davranışsal

(1) Theodore T. Herbert, **Organizational Behavior**, McMillan Pub.Co, Now York, 1976.

(2) Dr. Hampton, C.E Summer, R.A Webber, **Organizational Behavior and The Practice of Managment**, Scott, Forcoman and Co.Glenviw, 1968.

(3) B. Kolasa, **İşletmeler için Davranış Bilimlerine Giriş**, çev., K. Tosun ve diğerleri, İ.L.E. Yayın No:42, İstanbul, 1968

bir inceleme alanı olmasına karşılık **davranış bilimleri** yaklaşımı içinde düşünülmemektedir.

Gerek insan ve gerekse hayvarlarda uyarı-tepki zinciri içinde incelenen davranışlar **nedenler biliminin** (etioloji) konusuna girmektedir. Bu yaklaşım ya da disiplin **Davranış Bilimleri** değil **Davranış Bilmi** veya **Nedenler Bilimi** (etioloji) olarak isimlendirilmektedir⁽⁴⁾. **Davranış Bilmi** (etioloji) Konrad Korenz ve N. Tinbergen'in araştırmalarıyla gelişmiştir. Hayvan davranışını örnek alarak insan davranışını daha iyi açıklamaya yardım eden neden, niçin ve nerede gibi sorulara yanıt bulmaya çalışan bir disiplindir⁽⁵⁾. Bu şekliyle **Nedenler Bilmi** (etiology) davranış bilimlerine veri sağlayan pek çok disiplinden biri olarak düşünülebilir.

II. Davranış Bilimlerinin Tarihsel Gelişimi

Davranış Bilimleri, bilimlerin evrimsel gelişme sürecinin yirminci yüzyılın ikinci yarısında yeni bir felsefeyle yoğrulması sonucu, insan davranışının disiplinler anlayış yerine, disiplinlerarası anlayışla incelenmesi sonucu ortaya çıkmıştır.

Davranış olgusunun disiplinlerarası anlayışla incelenmesine birçok disiplin önemli katkılar sağlamıştır. Bu disiplinlerin başında, psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji gelmektedir.

Psikoloji 1920'li yıllar öncesinde bütünüyle kuramsal bir disiplindi. 1920'lerden sonra psikologların görgül araştırmalara girişimleri sosyolog ve sosyal psikologların da 1930'lu yıllardan sonra psikologlara katılmaları sonucu hiçbir yere varamayan sosyoloji-psikoloji çatışmaları sona ermiş, davranış olgusu "etkileşim" felsefesi için de incelenmeye başlamıştır.

Davranış Bilimlerinin gelişmesine yol açan bir diğer etken, Birleşik Devletlerde endüstri ve devlet fonlarının ilk defa bu devrede sosyal psikolojik araştırmaları desteklemek için kullanılmaya başlanması olmuştur. Bu uygulama sosyal psikolojinin ilgi alanını genişletmek ve bu disiplinin niteliğini değiştirmiştir. Gerek devlet kurumları, gerekse büyük endüstri kuruluşları hergün karşılaştıkları sorunların çözümü için sosyal psikolojiye dönünce, sosyal psikolojideki temel ve uygulamalı araştırma-

(4) C.Baysal-E. Tekarslan, **Davranış Bilimleri I-II**, İşletme Fakültesi Yayını No, 191. İstanbul, 1987.

(5) İbid.

ların sayı ve çeşidinin çok artmasına neden olmuşlar ve bu birikim sonuçta **Davranış Bilimleri** disiplinin gelişimine yol açmıştır.

Örneğin, endüstri psikolojisinin ilk çalışmaları sayılan Western Elektrik Şirketinin Howthorne fabrikalarında yapılan klasik üretim ve moral araştırması endüstrinin fonlarıyla desteklenen bir araştırmadır ve sosyal davranışın gerçek hayatta incelenmesini kapsar⁽⁶⁾. Bir diğer örnek, II.Dünya Savaş sıralarında propogandanın öneminin artmasıyla ordu ile işbirliği yapan Hovland ve arkadaşlarının etkileyici iletişim konusunda yaptıkları labarotuar deneyleridir. Bu araştırmalar sosyal psikolojide bir tutum değişikliğine yol açmış⁽⁷⁾ toplumsal düzlemde araştırma konusu olan insan davranışının incelenmesinde ilgili birçok disiplinin verilerini de aynı zamanda göz önüne almayı gerektirmiştir.

Terim olarak **Davranış Bilimleri** kavramının Birleşik Devletlerde 1950'lerden itibaren kullanılmaya başlandığı görülür. Bu yıllarda Ford Vakfı'nın **Davranış Bilimleri Programını** birkaç milyon dolarla desteklemesi bir bilim disiplini olarak gelişmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Ford Vakfı Wisconsin Ticaret Fakültesine (Wisconsin School of Commerce) belirli bir program çerçevesinde sosyal bilimlerin İşletme ve iş dünyasına yaptığı katkıları araştırma görevi vermiştir. Programın amacı, değişik branşlara ait görüş, yöntem, araştırma sonuçları ve görüşlerin gerekli kısalık ve yeterli uzunlukta, biçimsel ve biçimsel olmayan bir ortamda tartışılmasını sağlamaktır. Bu programa altı farklı üniversiteden bilim adamları katılmışlardı. Değişik üniversitelerden katılan araştırmacıların ilgi alanları da farklıydı. Orgeon Üniversitesinden katılan R. Dubin çalışma grupları için toplumsal örgütlenme konularına ilgi duyan bir sosyologdu. California Üniversitesinden katılan M. Haire örgütlerin gelişmesi konusunu inceleyen bir psikologdu. Cornell Üniversitesinden katılan W.F Whyte sosyal antropologdu. Daha çok beşeri ilişkiler ve iş çevresiyle ilgileniyordu. Michigan State Üniversitesinden katılan L.Warner İşletme ve kamu kuruluşlarında çalışan yöneticilerin özellik ve kişiliklerini inceleyen bir antropologdu. Pennsylvania Ünisersitesinden katılan R. Duncan Luce, karar verme ve tercih etme davranışları konusunda öncü çalışmalar yapan matamatikçi ve psikologdu.

(6) Çiğdem Kagitçıbaşı, **insan ve insanlar**, Beta Basım, Yayım Dağıtım, istanbul, 1985.

(7) G.B Strother, "Changing Concepts of Teaching and Research in Business", ed. C.Argyris ve d., **Social Science Approacher to Business Behavior**, Tavistock Pub, London, 1962.

Yale Üniversitesinden katılan L.Argyris ise, iş çevresinde insan tutum ve davranışlarını gözleyen bir sosyal psikologdu.

Bu programda verilen bildiriler, birbirlerini bütünleyen birbirleriyle ilişkili raporlar değildi. İşletmeyi değişik ve birbirinden farklı görüş açısı ve metodolojilerle ele almışlardır. Bildiriler uygulamalı araştırma niteliğinde de değildi. Sadece işletme ile diğer sosyal bilimler arasında yakın bir ilişki olduğunu vurguluyorlardı⁽⁸⁾. Programdan elde edilen sonuçlar daha sonraki yıllarda işletmecilik eğitiminde, **Davranış Bilimleri** eğitiminin gereğini ortaya koyacaktı.

1959 yılında R.A. Gordon ve J.E. Howelli'nin **İşletmecilik Yüksek Eğitimi** ve F.C. Picrson ile arkadaşlarının **Amerikan İşletmecilerinin Eğitimi** konularında hazırladıkları raporlar, işadamları ile geleceğin işletmecilerinin **Davranış Bilimleri** konusunda eğitilmelerinin önemini vurgulamaları, 1960'lı yıllardan itibaren davranış bilimlerinin akademik çevrelere bir bilim disiplini olarak girmesini sağlamıştır.

1950-60 dönemi davranış bilimlerinin **oluşum** dönemi olarak isimlendirilirse, 60'lı yılların başında başlayan doğumla bu disiplinin henüz gelişme çağında olduğunu söyleyebiliriz. Psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikolojinin 1960 lardan itibaren yönetim ve örgüt bilimiyle olan birlikteliği **Endüstriyel Dayanış Bilimleri** disiplinin gelişmesi sonucunu doğurmuştur. 1960 sonrası bu dönemde gelişen, örgütlerde çalışan bireylerin disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmesi sürecine değişik isimler verilmiştir.

"Modern Beşeri İlişkiler"

"Endüstriyel Hümanizm"

"Beşeri Kaynaklar"

"Örgütsel Davranış"

"Davranış Bilimleri" ve

"Modern Davranışsal Yaklaşım" terimleri bu dönemi tanımlamakta kullanılan kavramlardır⁽⁹⁾. Bu kavramların tümünde ortak özellik **insan davranışının örgüt sosyal düzleminde incelenmesidir.**

(8) A. Baransel, **Klasik ve Modern Beşeri İlişkiler**, İşletme Fakültesi Dergisi C 4'ten ayrı baskı, 1975. Ayrıca Bkz.A.Baransel, **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Eyrimi**, C.1, İ.İ.E. Yayını No:48, İstanbul, 1979, s.283.

(9) M.Tosun, "Sanayi Psikolojisinden Örgüt Davranışına", **Yönetim Psikolojisi**, TODAİE, 1979.

Davranış Bilimleri yaklaşımı temel uygulama alanı olarak, örgüt ortamı üzerinde odaklaşmıştır. Önceleri "Endüstride Davranış Bilimleri, Yöneticiler İçin Davranış Bilimleri" terim ve anlayışları yerini giderek "**Örgütsel Davranış**" terimine bırakmış ve sonuçta Davranış Bilimleri Yaklaşımı bir disiplin olarak **Örgütsel Davranış Disiplini**'nin doğuşuna neden olmuştur.

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, **Davranış Bilimleri** disiplini, değişik toplumsal düzlemelere (aile, siyasi kurumlar, sağlık kurumları ve endüstriyel kurumlar gibi) girdi sağlayacak veya bu düzlemlerden veri toplayacak bir biçimde insan ve davranış sorununu disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmesini konu edinen bir yaklaşımdır. Mevcut davranış bilimleri bilgi ve araştırmalarının endüstri örgütlerindeki insan problemleri üzerinde yoğunlaşması, yaşamın diğer alanlarındaki sorunların bu yaklaşımla ele alınma konusundaki önem ve değerini azaltmamaktadır.

III. Davranış Bilimleri ve İlgili Diğer Kavramlar

Davranış bilimlerinin bir disiplinden elde edilen bulgu ve verileri diğer disiplinlerden elde edilen bulgularla karşılaştırmalı ve etkileşimli olarak incelemesi aynı yöntemi izleyen diğer bazı disiplinler anlayışlarla karıştırılması sonucunu doğurmaktadır. Burada kısaca bu disiplinler yaklaşımlar üzerinde durularak davranış bilimleri ile olan ilişkileri gözden geçirilecektir.

A. Sosyal Bilimler -Davranış Bilimleri

Davranış bilimleri, psikoloji, sosyoloji, iktisat gibi sosyal bilimlerin verilerinden yararlanmakla birlikte Sosyal Bilim olarak nitelendirilmektedir. Davranışçılar anlam zenginliği açısından Sosyal Bilimler kavramına göre daha tanımlayıcı ve birleştirici olan Davranış Bilimleri terimini kullanmayı yeğlemektedirler.

B. Endüstriyel Psikoloji (İş Psikolojisi)- Davranış Bilimleri

Endüstriyel psikoloji, başlangıçta ideolojik olarak bilimsel yönetim akımının yanında yer olarak teşvik planları, zaman ve hareket etüdüleri, işin rasyonalizasyonu, iş ölçümü, iş çözümlemesi gibi yöntemlerle verimliliği arttırmayı amaçlayan bir bilim disipliniydi. Daha sonra 1930'larda ilgi alanını genişleterek grup ve sosyal sistem kavramlarını da inceleme

konusu içine almıştır⁽¹⁰⁾. Howthorne araştırmalarıyla **Endüstriyel Sosyal Psikoloji** disiplinine dönüşmüş ve 1960'lardan sonra yerini Davranış Bilimleri ve Örgütsel Davranış disiplinine bırakmıştır.

C. Endüstri Sosyolojisi (İş Sosyolojisi) ve Davranış Bilimleri

Endüstri sosyolojisi uygulamalı sosyoloji alanıdır. Bu alanın konuları verimlilik, güdüleme, ve sendikal faaliyetler olarak özetlenebilir.

1930'lardan sonra gelişme alanı bulmuştur. Etzioni, Endüstri Sosyolojisini ekonomik örgütlerin sosyolojik açıdan incelemesi olarak görür. Ona göre endüstriyel sosyoloji büroların, lokantaların ve fabrikaların incelenmesini konu edinir. Öte yandan Üniversiteleri, okulları, hastaneleri ve kâr amaçlı olmayan örgütleri inceleme alanı dışında bırakır⁽¹¹⁾.

Buna karşılık Davranış Bilimleri genelde böyle bir sınırlama getirmez. Toplumun her bir düzlemi Davranış Bilimleri yaklaşımıyla incelenebilir. Davranış bilimleri araştırmalarının endüstride yoğunluk kazanmış olması bu yaklaşımın diğer alanlarda uygulanmasını önlemez.

D. Örgüt Sosyolojisi-Davranış Bilimleri

Endüstri sosyolojisinden farklı olarak örgüt sosyolojisinin ilgi alanı roller, etkileşim süreçleri, haberleşme ve yetkililik gibi konulardır. Örgüt sosyologları dini kurum, ordu, üniversite, fabrika, sendika gibi kurumlar arasında önemli farklılıklar bulunmasına karşılık bu örgütleri ortak problemlere sahip kurumlar olarak görmeyi yararlı bulmuşlardır. Ancak endüstri sosyolojisinin örgüt sosyolojisine yönelik olarak gelişmesi pek çok durumda **örgüt sosyolojisinin** aynı zamanda endüstri sosyolojisiyle anlamdaş olarak kullanılmasına neden olmuştur

Örgüt sosyolojisi, davranış bilimlerine veri tabanı sağlayan disiplinlerden biri olarak düşünülebilir.

E. Beşeri İlişkiler-Davranış Bilimleri

1960'lı yıllara kadar, Beşeri İlişkiler disiplini yönetim ekollerinden Beşeri İlişkiler Hareketinin felsefe ve değerlerini kabul etmiş bir disiplin

(10) A. Etzioni, *Industrial Sociology the Study of Economic Organizations*, ed T. Moranian ve d., **Business Policy and its Environment**, Holt Rinehart and winston, inc, NewYork, 1965, s.143.

(11) Kolasa, op.cit., s.10

lindi. 60'lı yıllardan sonra Davranış Bilimleri (veya Endüstriyel Hümanizm, Beşeri Kaynaklar, Modern Beşeri İlişkiler) yaklaşımının gelişmesiyle yerini bu disipline bırakmıştır. Bu nedenle Endüstriyel Davranış Bilimlerinin üzerinde yükseldiği veri tabanını oluşturur.

F. Örgütsel Davranış-Davranış Bilimleri

Davranış Bilimlerinin bir disiplin olarak yaşamın değişik alanlarında uygulanabilme özelliği, endüstride uygulanmış çalışmaların ayrı bir isim altında toplanması gereğini ortaya koymuş ve bu yaklaşım iş psikolojisi, iş sosyolojisi verilerini de içine alarak **Örgütsel Davranış** disiplinini oluşturmuştur. Bu anlamda, Örgütsel Davranış terimiyle Endüstriyel Davranış Bilimleri aynı çağrışımlara sahip terimler olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde yalnız Davranış Bilimleri terimiyle, örgütsel düzlemi belirlenmeksizin insan ve davranış probleminin disiplinlerarası yaklaşımla incelenmesi amaçlanırken, **Örgütsel Davranış** terimiyle bu sorun özellikle endüstri örgütleri üzerinde inceleme ve araştırma konusu yapılmaktadır. Örgütsel davranış disiplini, davranış sorununu örgüt, görev, teknoloji ve insan değişkenlerini dikkate alan bir yaklaşımla incelemeyi amaçlar.

IV. Davranış Bilimlerinin İlgili Alanı

Davranış Bilimleri esas olarak üç disiplinde yoğunlaşmıştır. Psikoloji, sosyoloji ve antropoloji. Bu bilimlerin ilgi alanları aynı zamanda davranış bilimlerinin ilgi alanına girmektedir. Davranış Bilimleri bu temel disiplinlerin dışında ekonomi, siyasal bilimler, psikiyatri, hukuk, tarih gibi başka geleneksel akademik disiplinler ve yönetim, pazarlama, tüketici davranışı, iş idaresi, grup dinamiği, endüstriyel moral ve başka uygulamalı alanların bulgularından da yararlanmaktadır. Berdson'un (1963), ifadesiyle Davranış Bilimleri antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi geleneksel alanlardan ve öteki yan davranış disiplinlerinden hem daha eksik, hem daha fazladır⁽¹²⁾. Bilimlerin ara kesitinde verileri etkileşimsel bir yöntemle incelemesi davranış bilimlerine belirli üstünlükler kazandırırken, davranışı belirli bir boyutta derinlemesine incelenmesi konusunda onu yetersiz bırakmıştır.

(12) Herbert, op.cit, s. 27.

Günümüzde Davranış Bilimleri disiplinlerarası bir yaklaşımla sosyal düzlemdeki insan davranışının açıklanmasını en uygun bir biçimde sağlamak için, değişik disiplinlerden belirli konuları inceleme alanı içine almıştır. Bunların başlıcaları şunlardır: Davranış değerlendirme ve ölçme teknikleri, bireylerarası farklar, kişilik, öğrenme, bilişsel süreçler, gereksinimler, iletişim, kültür, toplumsal yapı, gruplar, örgütler, toplumsal davranış, tutum ve değerler, kitle iletişimi, önderlik, siyasal ve hukuksal davranış, ekonomik davranış, firma davranışı, işçi-işveren ilişkileri ve tüketici davranışı.

V. Davranış Bilimlerinin Temel Özellikleri

Tarih sahnesindeki yeri henüz çok yeni ve sınırları tam olarak belirlenmemiş olan Davranış Bilimlerinin endüstride uygulanan biçimiyle belirli ortak özelliklerinden söz etmek mümkündür.

Rush (1976) tarafından belirlenen bu özelliklerle, başka yazarlarca "örgütsel davranış" bilmi için belirlenen özelliklerin paralellik göstermesine şaşmamak gerekir. Davranış bilimlerinin en fazla endüstriye yönelik olarak gelişmesi bu disiplini örgütsel davranış disiplinine yakınlaştırmıştır. Davranış bilimlerinin başlıca özellikleri aşağıdaki gibidir⁽¹³⁾.

A. Uygulamalı Bir Bilimdir

İş ortamındaki insan davranışlarını açıklayabilmek için araştırma yönelimlidir.

Araştırma sonuçlarını endüstride değerlendirme amacı güder.

B. Normatif ve Değer Merkezlidir

Davranış bilimleri, davranışın nasıl ve ne şekilde oluştuğunu tanımlamakla kalmaz, önceden belirlenen yönde değişiklik yapmayı amaçlar.

C. İnsancıl ve İyimserdir

İnsanların değer ve ihtiyaçları, temel ilgi odağıdır. İnsanı düşünen hisseden, duygulanan bir varlık olarak ele alır. İnsanın kapasitesi, yetenekleri, bağımsızlığı konusunda iyimserdir. İnsanı, örgütü amacına ulaştıracak yaratıcı, üretken bir varlık olarak görür.

D. Ekonomik Amaçların Gerçekleştirilmesine Yöneliktir

İnsana değer vererek, onun kapasitesini örgütü amaçlarına ulaştıracak şekilde kullanmasını sağlamaya çalışır. Birey ve örgütün ihtiyaçlarını birbirinin karşısı değişkenler olarak değil, uyum içinde olan değişkenler şeklinde düşünür.

E. Tüm olarak Örgüt İklimiyle İlgilidir

Sadece fiziksel koşulları iyileştirmek veya sadece işgörenlerin tatminini arttırmak yerine, tüm örgüt iklimini iyileştirmeyi amaçlar.

F. Takım Çalışmasına Önem Verir

Endüstride grup veya takım çalışmasına önem verir. Bu konuda araştırmalar yapar.

G. Kararlara Daha Fazla Katılımı Amaçlar

Araştırmalar bireylerin kararlara katıldıklarında işlerine daha çok bağlandıklarını göstermiştir. Davranış Bilimlerindeki katılma, Beşeri İlişkiler yaklaşımındaki "Yöneticinin karar verip" astlarının da görüşlerini almış olmak için, "görüş sorma" şeklindeki katılma değil, yöneticinin astların görüşleri karşısında kendi fikrini değiştirebilme yeteneğine ve istekliliğine sahip olmasıyla gerçekleşen katılmadır.

H. Kişilerarası İlişkilerde Yeterliliğin Gelişmesini Sağlamaya Yöneliktir

Bireylerin diğer kişiler ve gruplarla ilişkilerinde benliklerini gerçekleştireci, kendiliğinden, samimi, dürüst ve içten olmaları ve diğerlerinden benliklerine uygun tepkileri almaları için rol çatışması üzerinde odaklanır. Çatışma etkileşimin doğal bir sonucu olarak görülür. Çatışma sorununu bastırmak veya kaçınmak yerine, sorun çözme yaklaşımıyla ele alınır.

I. Örgütü Bir Sistem Olarak Ele Alır

Örgüt, insan türü gibi canlı bir organizma, canlı bir sistem olarak düşünülür. Bireylerde olduğu gibi örgütlerin de amaçları, değerleri, davranış biçimleri, kişilikleri ve güdülleri vardır.

J. Örgütlerdeki Değişikliği Sürekli Takip Ederek Uygular

İç ve dış etmenlerden kaynaklanan değişikliğe iş gücünün uyumunu sağlar. Bunu yaparken, değişikliğe karşı dirençleri azaltmak için değişikliği bizzat işgücünün yapmasını sağlamaya çalışır.

VI. Türkiyede Davranış Bilimlerinin Gelişim Süreci

Davranış Bilimlerinin türkiyedeki gelişimi, Türk yazmındaki gelişimi, akademik çevrelerdeki gelişimi ve Türk endüstriyel yaşamındaki gelişimi olarak başlıca üç evrede incelenebilir.

A. Davranış Bilimlerin Türk Yazmındaki Gelişimi.

1. 1950–1960 Dönemi.

Uygulamalı davranış bilimleri disiplinleri olan psikoloji, sosyoloji ve yönetim yazını 1950–60 dönemi içinde incelediğimizde Türk yazarlarının davranış bilimlerinin gelişmesine daha çok sosyoloji alanında katkıda bulunduğu görülür.

1950–60 döneminde davranış bilimlerinin temeli sayılabilecek endüstriyel psikoloji alanında yazılan makaleler yok denecek kadar azdır ve oldukça dolaylıdır.

Bu dönemde davranış bilimlerinin üçlü sacayağından bir diğeri olan endüstriyel sosyoloji alanında yapılan araştırma ve kuramsal makalelerin çok daha fazla olduğu görülmektedir. Öyleki davranış bilimlerinin gelişmesine başlangıçta en büyük katkıyı sosyologların yaptığını söyleyebiliriz.

Bunların başında Moreno'dan yaptığı çeviri ve telif yazılarıyla sosyometrinin Türkiye'de tanıtılmasını sağlayan N.Ş. Kösemihal (1961), Yetişen Türk Yöneticileri ve Bürokrasi konusundaki çalışmalarıyla N. Abadan (1955), sanayi sosyolojisi konusundaki araştırmalarıyla Z.F. Fındıkoğlu (1952), işçi sendikalarının sosyolojik özellikleri konusundaki çalışmalarıyla O. Tuna (1950), Teknik değişimler ve toplumsal etkileri konusundaki çalışmalarıyla M. Turhan, küçük grup araştırmalarıyla M. Şerif gibi bilim adamları sayılabilir.

50–60 dönemi arasında, yönetim–organizasyon bilimlerinden davranış bilimlerinin gelişmesine katkı sağlayan tek çalışma C. Mihçioğlu'nun Personel İdaresinde Beşeri Münasebetler isimli yapıtı görülmektedir. Bu

dönemde yönetim-organizasyon bilimlerinden önemli bir katkı gelmemesinin nedeni, Türkiye'de henüz "işletmecilik", "Yönetim ve "Organizasyon" biliminin gelişmemiş olmasıdır.

Özetlemek gerekirse 1950-60 döneminde Davranış Bilimleri terimi henüz Türk yazınına girmemiş, Türk yazını bu dönemde endüstri sosyolojisi ağırlıklı yapıtlar üretmiştir.

2. 1960-1980 Dönemi

a) Psikoloji Disiplininden Gelen Katkılar:

1960-70 dönemi Türkiyede sosyal psikoloji yaklaşımının gelişmeye başladığı yıllardır⁽¹⁴⁾. Bu dönemde yetkicilik, bağımlılık ve başarı güdüsü ve kırsal alanlarda sosyal değişme konusu incelenmiştir. Bu dönem inceleme ve araştırmalarının endüstriyel davranış bilimlerine katkısı oldukça sınırlıdır. Bu çerçevede R.Adasal'ın "İş ve çalışma psikolojisi," H.Dümen'in "Meslek Seçimi ve psikolojik faktörler," F.Gürsel'in psikoteknik laboratuvarları," G.Cansever'in "çevrenin psikolojik önemi", S.Evrin'in "İnsan ve Psikoloji", B.Toğrol'un "Kişilik testleri", F.Baymur'un "Kişilerarası İlişkiler" konusunda yazdıkları kavramsal ağırlıklı makaleler dikkati çekmektedir.

70-80 döneminde psikoloji disiplininin endüstriyel davranış bilimlerine gelen katkıların çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemde D.Cüceloğlu'nun haberleşme, R.Şemin'in zeka testleri, G.Şaylan'ın yönetim psikolojisi, H.Tan'm rehberlik ve danışmanlık, B.Toğrol'un zeka testleri, E.Gençtan'ın varoloşçu psikoloji konusundaki çalışmaları endüstriyel davranış bilimleri ve örgütsel davranış bilimine veri temeli oluşturmuştur.

b) Sosyoloji ve Sosyalpsikoloji Disiplininden Gelen Katkılar.

Sosyoloji ve sosyalpsikoloji disiplininde yazılan makale ve eserlerin 1960-70 döneminde daha da çoğaldığı görülür. F.K. Gökay, N.Ş Kösemihal, M.Turhan, N.Topçu, H.Z. Ülken, S.E. Siyavuşgil'in kişilik, grup birey ve toplum konusundaki yazıları, M.Ş Tunç M.B Kıray'ın otorite ve toplum yapısı konusundaki kuramsal incelemeleri, M.Ersöz, Z.F. Fındıkoğlu, N.Hacıeminoğlu, İ.Kafesoğlu, M.Kaplan, B.Savcı, B.N Şehsuvaroğlu, M.Turhan H.Z. Ülken'in kültür konusundaki çoğunlukla kuramsal nitelikteki yazıları ile Z.F. Fındıkoğlu, A.Kurthan, E.Tümertekin, O.Tuna, O. Türkdoğan'm iş sosyolojisi konusundaki çalışmalarından söz edilebilir.

c) Yönetim-Organizasyon Disiplininden Gelen Katkılar.

1960-70 dönemi yönetim yazınının atılım yaptığı bir dönemdir. Bu dönemde işletmecilik eğitimi veren okulların açılması, iktisat ve idari bilimler akademilerinde işletmecilik ve işletmecilikle ilgili derslerin çoğaltılması endüstriyel davranış bilimlerinin gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Bu dönemde ilk kez Bennis'in "Davranış Bilimlerinin yeni rolü, organizasyonda değişim sağlama" isimli çevirisi yayınlanmıştır. Bu çeviri makale ile "Davranış Bilimleri" terimi ilk kez bilimsel yazılara başlık olmuştur. Davranış bilimleri teriminin on yıllık bir aradan sonra Rogers'ten yapılan "Davranış Bilimlerinin ortan gücü (1975)" isimli çeviri ile yeniden Türk yönetim yazınında su yüzüne çıktığı görülür.

Bu dönemde davranış bilimlerine veri sağlayan yönetim bilimcilerinin başlıcaları aşağıdaki gibidir: C.Mıhçıoğlu, O.Tuna, A.S.Ağaoğlu, K.Tosun, N.Esen, N.Osman, R.Podol, H.Kazgan, İ.Karayalçın, M.Tümer, N.Neyzi, Şan Öz-Alp, S.Zaim.

1975'li yıllardan sonra Davranış Bilimleri terimine Türk yönetim yazınında daha sık rastlanılır. F.Çelebioğlu'nun "İşlevselciliğin davranış bilimleri açısından yorumlama yöntemi olarak kullanılması (1978)" ilk telif makale niteliğindedir. Bunu E.Tekaslan'ın "Davranış Bilimleri nedir" ve "Davranış bilimleri ve yönetim muhasebesindeki yeri" isimli makaleleri izlemiştir.

3. 1980 Sonrası Dönem

1970'lerde "sanayi yöneticiliği" kavramının gelişmesinden sonra, Türk yazını özellikle modern işletmecilik uygulamalarının gereği üzerinde odaklaşmıştır. Sanayide "insan" ögesi, daha çok çeviri ve kurumsal çalışmalar olarak ele alınmıştır.

Türk Endüstrisinin 70'lerden başlayarak gelişmesi ve 80'lerden sonra endüstride insan ögesine verilen önemin artması örgüt ve yönetim bilimcilerini endüstride uygulamalı araştırmalara sevk etmiştir. Ancak insan ögesi üzerinde odaklaşan bu araştırmalar, artık mutlak disiplinler anlayışla yapılmamakta insanı araştırma odağı olarak seçen diğer disiplinlerin verilerinden de yararlanmaktadır. Bu nedenle örgütlerde insan sorunlarını belli bir disiplinden hareket etmekle birlikte diğer disiplinlerin verilerinden de yararlanarak inceleyen araştırmacılar, kendilerini bu şekilde isimlendirmeselerde davranış bilimcisi olarak görülebilir. Diğer taraftan isimleri "Davranış Bilimleri" olmamasına karşılık pekçok kitap,

makale ve araştırmanın büyük ölçüde davranış bilimleri anlayış ve yaklaşımıyla yazıldığı görülmektedir. İlgili çekici bir diğer yön, evrensel gelişimine paralel bir şekilde davranış bilimlerinin Türkiye'de endüstriyel kurumlara yönelik olarak gelişme seyri göstermesidir.

B-Akademik Çevrelerdeki Gelişimi

1-1950-60 Dönemi

Türkiye 1950-60 döneminde "Davranış Bilimlerini" değil "İşletmecilik ve modern yöneticilik" eğitim programlarına duyulan ihtiyacı karşılama çabası içinde olmuştur. Bunun için 1953 yılında, Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1954 yılında İşletme İktisadi Enstitüsü, 1956'da İşletme idaresi programları uygulamaya konmuştur. Bu dönemde işletmelerde insan ögesinin tanınmasına yönelik olarak A.B.D'den gelen yabancılardan da destek alınarak ve diğer çeviri malzemelerle "Beşeri İlişkiler Yaklaşımının" Türk yöneticilerine tanıtılması çabası içinde olunmuştur. Ayrıca bu dönemde A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesinde C.Mihcioglu'nun "Beşeri İlişkileri" ders olarak verdiği görülmektedir.

2-1960-80 Dönemi

70'li yıllara gelinceye kadar "beşeri ilişkiler" dersinin diğer işletme derseleri arasında gereken önem ve ilgiyi tam olarak sağladığı söylenebilir. 1968 de İ.Ü İşletme Fakültesinin İktisat Fakültesinin bünyesinden kopmasında "davranış bilimleri" dersinin ayrı bir fakülteyi oluşturacak özgün dersler arasında görülmesi anlamlı bir tarihi gelişme olarak değerlendirilebilir. 1968'de İşletme Fakültesiyle birlikte Davranış Bilimleri Kürsüsü de oluşturulmuş ve bu kürsü öğretim üyeleri iş psikolojisi ve iş sosyolojisi dersleri vermeye başlamıştır. Kürsü başkanlıklarını sırasıyla M.Oluç, K.Tosun ve A.Baransel yapmışlardır. 70-80 döneminde davranış bilimlerinde S.Özbaydar, E.Güngör, A.Şireli, E.Eren, S.Soydan, İ. Erdoğan ve F.Çelebioğlu iş psikolojisi ve iş sosyolojisi dersleri vermişlerdir. Aynı dönemde iş psikolojisi ve iş sosyolojisi doktora ihtisas programlarına da girmiştir.

Birleşik devletlerdeki gelişimiyle karşılaştırıldığında davranış bilimleri yaklaşımının Türkiye'ye gelişi arasında önemli bir açıklık bulunmasına karşın, yetişmiş eleman bulunmaması, Türk endüstrisinin insan sorunları karşısında yeterince duyarlı olmaması gibi nedenlerle Amerikan eğitim kurumlarının 1970'lerde büyük ölçüde terk ettikleri endüstri psikolojisi ve endüstri sosyolojisi yaklaşımlarının 1980 yılına kadar üniversitelerimizde ders olarak okutulduğu görülür.

3- 1980 Sonrası Dönem

1980 sonrasında Üniversitelerin Yüksek Öğrenim Kuruluna bağlanması yeni bir yapılanma doğurmuştur. Bu çerçevede Açık Öğretim Fakültesinin açılması ve bu fakültenin davranış bilimlerini ders programlarına alarak televizyonla eğitim faaliyetine girişmesi çok eskiden beri var olan bu dersi kamuoyunda güncelleştirmiş ve ders geniş halk kütlelerinin ilgisini çekmiştir. Bu dönemde pekçok fakülte, bu arada İ.Ü İşletme Fakültesi İş psikolojisi ve iş sosyolojisi dersleri yerine, davranış bilimleri ve örgütsel davranış derslerini vermeye başlamıştır. Akademik çevrede, İ.Ü İşletme Fakültesinin davranış bilimlerinin Türkiye'de yaygınlaşmasında öncü bir görev üstlendiği söylenebilir. Bu fakültenin Davranış Bilimleri Anabilim Dalı 1983'te Yüksek Lisans ve 1984'te doktora programlarını başlatarak bu alanla ilgili olarak akademisyen ve iş dünyasına endüstri psikoloğu yetiştirmeyi amaçlamıştır.

C- Davranış Bilimlerinin Türk Endüstriyel Yaşamındaki Gelişimi

1- 1950-70 Dönemi:

Türk endüstrisinin 1950-70 arası dönemi, 2-4, Eylül 1970'te yapılan II. Türkiye Sevk ve İdarecilik Kongresine sunulan bildiri ve raporlardan da anlaşılabilir gibi, profesyonel yönetici eksikliği ile, içine kapanık endüstriyel yaşamın getirdiği zorlukların Türkiye'sidir.

Bu dönemde Türk sanayicisinin işletmelerle ilgili insan sorunu, yönetici bulamama, kalifiye eleman bulamama, işçi disiplini ve ücret yetersizliği konularındadır. İşletme yöneticileri akademik çevrelerin henüz yeni tanışmakta oldukları beşeri ilişkiler yaklaşımından çoğunlukla habersizdirler. Yaklaşımın farkında olanlar da uygulanabilecek taktik ve teknikler konusunda yeterli bilgiye sahip değildirlere.

2-1970-80 Dönemi:

Türk işletmecilerinin bu dönemde akademik çevrelerden gelen çeşitli araştırmacılara kapılarını açtıkları görülmektedir. Sayıları çok olmasa da değişik disiplinlerden gelen araştırmacılara inceleme imkanı tanımlarıyla Türk sanayicileri bu dönemde davranış bilimlerinin gelişmesine dolaylı bir katkı sağlamışlardır.

3- 80 Sonrası Dönem:

Türk endüstrisinin 80'li yıllarla birlikte dışa açılma girişimi içinde bulunması, yabancı şirketlerin daha büyük oranda Türkiye'ye gelmeleri,

insan sorununu ön plana çıkarmış; özellikle büyük şirketler davranış bilimleri yada beşeri ilişkiler eğitimine önem vermeye başlamışlardır. Bu çerçevede çok uluslu şirketlerden bazılarının endüstri psikoloğu istihdam ettikleri, işletmelerinde psikoteknik laboratuvarı kurmaya başladıkları, Üniversitelerden insan sorunu üzerinde ihtisaslaşmış hocalardan danışman ve eğitimci olarak yararlanmaya başladıkları görülmüştür. Hatta dünya çapında tanınmış davranış bilimcileri işletme yöneticileri tarafından Türkiye'ye getirtilerek eğitim, seminer ve konferanslar verdirilmiştir. İç açıcı bir diğer gelişme Davranış Bilimleri veri ve uygulamalarına duyulan ihtiyaç sonucu özel eğitim kuruluşlarının son yıllarda hızla artmış olmasıdır.

Sonuç

Davranış Bilimleri 20. Yüzyıldan 21. Yüzyıla girerken örgütlü toplumlarda çalışan insan problemlerine çözüm getirme umudu vadeden bir bilim özelliğini taşımaktadır. Ancak, gelişiminin ilk yıllarında özellikle Birleşik Devletlerde görülen bir moda ve heves niteliğindeki uygulamalarla sanayici ve yöneticilerin bu alana duydukları ilginin söndürülmesi gerekir. Bunun için davranış bilimleri yaklaşım ve tekniklerinin her işletmede uygulanabilen genel geçerli ve hemen sonuç getirci bilgi ve teknikler olarak algılanmasının önüne geçmek bu alanda çalışan araştırmacı ve bilim adamlarının başlıca sorumluluklarından biridir.

Davranış Bilimleri eğitiminin Türk Üniversitelerine girmesi, yeni bir dönem açmasına karşılık, akademik alanda aşılması gereken pek çok sorun vardır. Doçentlik sınavlarında davranış bilimlerinin Anabilim Dalı olarak kabul edilmesi, hala iş sosyolojisi ve iş psikolojisi dersleri veren Üniversitelerin Davranış Bilimlerini anlayış ve felsefesini kabul etmeleri davranış bilimcilerin iş dünyasına yönelik uygulamalı araştırmalar yapmaları, daha önceden yapılmış davranışsal araştırmaların başka araştırmacılar tarafından yeniden sınanmak suretiyle kuramsal çatıya katkı sağlanması, ulusal kültürümüzün iş yaşamındaki etkilerinin ortaya konması, sözü edilen sorunların başlıcalarıdır. Kanımızca, geçmişteki yönetim psikolojisi ya da yönetim sosyolojisi sempozyumları yerine artık örgütlerdeki insan sorununu davranış bilimleri yaklaşımıyla irdeleyecek ve değişik disiplinlerden bilim adamların bir araya getirecek daha geniş perspektifte düşünmemizi sağlayacak Endüstriyel Davranış Bilimleri sempozyumları düzenlememiz gerekecektir. Bu aynı zamanda insanı bütüncül bir varlık olarak değerlemenin de gereğidir.

Kaynaklar

Baransel, A. "Klasik ve Modern Beşeri İlişkiler," **İşletme Fakültesi Dergisi**, c. 4'ten ayrı baskı.

Baransel, A. **Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi**, C. 1, İ.İ.E. Yayını No: 48, İstanbul, 1979.

Baysal, C.-E. Tekarslan, **Davranış Bilimler I-II**, İşletme Fakültesi Yayını No: 191, İstanbul, 1987.

Etzioni, A. "Industrial Sociology the Study of Economic Organizations," ed. T. Moranian ve d., **Business Policy and its Environment**, Holt-Rinchart and Winston Inc., New York, 1965.

Hampton, D.-C.E. Summer-R.A. Webber, **Organizational Behavior and The Practice of Management**, Scott-Foreman and Co., Glenview, 1968.

Herbert, T.T., **Organizational Behavior**, McMillan Pub. Co., New York, 1976.

Kağıtçıbaşı, ç. **İnsan ve İnsanlar**, Beta Basım-Yayım-Dağıtım, İstanbul, 1985.

Kolasa, B., **İşletmeler İçin Davranış Bilimlerine Giriş**, Çev. K. Tosun ve d, İ.İ.E. Yayını No: 42, İstanbul, 1968.

Strother, G.B. "Changing Concepts of Teaching and Rescarch in Busines," Ed. C. Argiris ve d., **Social Science Approaches to Business Behavior**, Tavistock Pub., London 1962.

Tosun, M., "Sanayi Psikolojisinden Örgüt Davranışına," **Yönetim Psikolojisi**, TODA-İE, 1979.